

שיטת הרשב"ג בעיבור השנה

משנה – "עיבור השנה בשלשה – דברי ר"מ. רשב"ג אומר בשלשה מתחילין ובחמשה נושאים ונותנין וגומרין בשבעה ואם גמרו בגי מעוברת" [ב.].

הגמ' שואלת על זה – "כיצד אמר רשב"ג בשלשה מתחילין ובחמשה נושאים ונותנין וגומרין בשבעה? אחד אומר לישב" וכו'. למה מתכוונת הגמ' כששואלת "כיצד" וכו', האם מתכוונת לשאול איך עובד הפרוצדורה? או שמא מתכוונת לשאול באיזה מקרים מגיעים לגה"ז? בשביל להבין זאת נתחיל מהתחלת הדברים.

יש אפשרויות שונות להבין את המשנה לפני ראיית דברי הגמ'. ר"מ אומר בשלשה. יכול להיות שצריך שלשה כמו בעיבור החדש – דכתיב "החדש הזה לכם" – משה ואהרן. ומתכוין שאין ב"ד שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד. (רמב"ן בספר המצוות, עשה קנ"ג). ויכול להיות שזה דומה לדינים אחרים שבשלושה. רשב"ג אומר שאם גמרו בגי מעוברת. ואולי טעמו כמו השלשה בר"מ. וזהו עיקר הדין. והטעם לגה"ז הוא מקור אחר – ולא מפורש במשנה מהו.

"בשלשה מתחילין" וכו'. א) האם ה-5 הם ה-3 ועוד שנים. או שהם 5 שונים? ב) גה"ז. האם תמיד צריך את הפרוצדורה? או רק במקרים מסוימים? יש כאן כמה אפשרויות – 1) תמיד צריך גה"ז. ולפי"ז – "אם גמרו בגי מעוברת" זה בדיעבד. ולכתחילה צריך גה"ז. 2) אם הסכימו כולם לעבר לא צריך להוסיף, אלא הם המעברים. ואם יש רוב בעד לעבר מוסיפין. ואם יש הסכמת כולם או רוב נגד לעבר, הדיון נגמר. ולפי"ז "ואם גמרו בגי מעוברת" יכול להתפרש כלכתחילה, שאם כל ה-3 הסכימו לדעת אחד לכתחילה לא צריך להוסיף. ואם ב-3 לא הסכימו כולם, וב-5 הסכימו "ואע"פ שב-5 יש את האחד שמקודם לא רצה אפי' לדון בנושא. – אין סיבה שהוא לא יכול לשנות את דעתו. דאפי' בדיני נפשות בגמר דין המלמד חובה יכול לחזור וללמד זכות) יש לדון האם הדין כמו ב-3 שהסכימו, או שכאן כן נצטרך להגיע ל-7. דרק ב-3 שהוא הדין המקורי לא צריך גה"ז. אך ב-5 כן נצטרך גה"ז. ולפי"ז – אם היה 2 בעד ואחד נגד ובכ"ז רצו לגמור ב-3 – לא יכולים. דכיון דהמשפט "ואם גמרו בגי מעוברת" קאי על שלשה שהסכימו, ולכתחילה, שוב אין מקור שאם גמרו ב-3 כששנים בעד ואחד נגד שטוב בדיעבד. 3) אם יש הסכמת כולם או רוב נגד – מוסיפין ודנים בנושא שוב. אך ברגע שיש רוב בעד – המעברים. ג) האם יש הבדל בין רוב לבין הסכמת כולם? ד) "בשלשה מתחילין". מה ז"א מתחילין? בדין רגיל השלבים הם – קבלת עדות, משא ומתן וגמר דין. אך בדין שלנו אין קבלת

עדות – דזה בסה"כ דיון האם לעבר. וא"כ מהו השלב שקודם למו"מ שנקרא בשם "התחלה"? בגמ' רואים שהתחלה הוא דיון האם בכלל לשבת ולדון בנושא העיבור. וצריך לבדוק האם יש אפשרויות שונות להבנה, או שכבר במשנה מובן מה זה. לפני שמגיעים לברייתא שבגמ'. ה) "גומרין ב-7". האם גם פה יש מו"מ, או שה-7 הם לשם הפרוצדורה, ואין ל-2 הנוספים שום דעה בנושא? ו) "ואם גמרו בג' מעוברת". האם זה דוקא כשכל השלשה הסכימו או גם כשיש רוב בעד העיבור.

גמרא – הגמ' מביאה תוספתא שמסבירה את רשב"ג. לשונה היא – כיצד אמר רשב"ג גה"ז. התוספתא, גם במקור וגם בציטוט בגמ', מסבירה רק את גה"ז. היא לא מסבירה את המשפט במשנה "ואם גמרו בג' מעוברת", והיא אפי' לא כותבת אותו. דיוק זה אומר לנו הרבה. התוספתא לא באה להסביר את כל דברי רשב"ג, אלא היא רק באה להסביר באיזה מקרה נצריך גה"ז. ואילו במקרה שלא צריך גה"ז – אלא אפשר לגמור בשלשה – התוספתא לא תזכיר. בספר דקדוקי סופרים יש גירסא "כיצד אמר רשב"ג בשלשה מתחילין ובחמשה נושאין נותנין וגומרין בשבעה [ואם גמרו בג' מעוברת]". ובהגהות שם כתוב שזה מיותר. אך לפי דברינו יוצא שלפי גירסא זו – כוונת התוספתא היא להסביר את כל דברי רשב"ג. ולא רק את האופן בו מגיעים לגה"ז. אך גירסא זו לא מופיעה לפנינו.

נביא כאן את דברי התוספתא: בשלשה מתחילין ודנים האם בכלל לשבת ולדון.

2 נגד, אחד בעד – בטל יחיד במיעוטו.

2 בעד, אחד נגד – מוסיפין שנים ויש בסה"כ 5. נושאין ונותנין.

2 בעד, 3 נגד – בטלו שנים במיעוטן.

3 בעד, 2 נגד – מוסיפין שנים. וגומרין ב-7. והלשון בגמ' הוא – "מוסיפין עליהם עוד

שנים שאין המנין פחות משבעה".

לא כתוב כאן מהו הדין אם 3 הסכימו לעבר. ואפשר להבין זאת בשני דרכים: א) כשכתוב 2 בעד ואחד נגד הכוונה למינמום 2 בעד. אך הוא הדין ל-3 בעד. אך יש להעיר דזה לא כ"כ משמע במילים. ב) כמו שכבר כתבתי, דרך באים להביא בתוספתא את המקרים בהם צריך גה"ז. ואם כל השלשה הסכימו לעבר לא צריך גה"ז – זה לא נכתב. עכשיו כבר אפשר להגיע למסקנה ברורה בכמה מהאפשרויות שהעליתי בהתחלה. ויכול להיות שדברים אלו הם מה שהגמ' התכוונה אליהם כששאלה "כיצד אמר רשב"ג" וכו'. אך ע"פ הדיוק שעשיתי בלשון התוספתא שלא מביאה "ואם גמרו בג' מעוברת" נ"ל שה"כיצד" קאי על – מהו הציור שבו מגיעים לגה"ז. ולא יותר מזה. ושוב נחזור לאפשרויות שהעליתי:

א. החמשה הם שלשת הראשונים ועוד שנים חדשים. לא חמשה חדשים.

ב. עדיין אין מסקנה ברורה אך אפשרות (3) ודאי ירדה.

ג. אין מסקנה ברורה.

ד. רואים מהגמ' ש"מתחילין" הכוונה להחליט האם בכלל לשבת ולדון בנושא העיבור. וכמו שכבר כתבתי, מסתמא זה היה ידוע גם לפני הגמ'.

ה. מלשון הגמ' לא נראה שיש מו"מ.

ו. אין מסקנה ברורה, ולא דברו על משפט זה בתוספתא.

הלשון "שאיין המנין פחות משבעה" בגמ' מורה שתמיד צריך להגיע ל-7. אך לפי מה שכתבתי שהגמ' רק מסבירה את הציור בה מגיעים ל-7 – רק נוכל להכריח שאם הדין התפתח בצורה המתוארת, צריך להגיע ל-7. ואה"נ במקרה שאפשר לגמור ב-3 לא צריך להגיע ל-7.

צריך להבין בדברי התוספתא – למה צריך לכתוב שאם יש 2 מתוך 3, נגד שבטל יחיד במיעוטו? וכן למה כשיש 3 מתוך 5 נגד שבטלו שנים במיעוטו? דלכאוי מספיק לכתוב רק את המקרים בהם מוסיפים שנים. ומימלא נבין מזה שאם לא מלאנו את הדרישות – לא נמשיך לדון, אלא הדיון יגמר שם?

הגמ' ממשיכה ומביאה לימודים ל-7. "הני גה"ז כנגד מי" וכו'. והגמ' מביאה שני לימודים (א) כנגד ברכת כהנים. (ב) כנגד ג' שומרי הסף וכו'. ידוע מה שכותב הרמב"ם בשרשים שהלימודים מפסוקים הם רק גילויים להלמ"מ. וכ"ש כשהלימודים הם מפסוקים בדברי הנביאים. וא"כ ברכת כהנים אינו מקור הדין.

הגמ' רק לומדת את המספרים גה"ז מהפסוקים. לא שיש שלשה שלבים בדין זה – התחלה, מו"מ וגמר דין. וא"כ צריך לבדוק מה המקור לשלבים אלה. ואם אומרים שזה הלמ"מ הבעיה נפתרת.

הר"ן ורבינו יונה לומדים שגה"ז זה בדוקא, והמקור לזה הוא הפסוקים. וכשכתוב בתוספתא 2 בעד ואחד נגד, ה"ה לשלשה בעד. וכמו שאמרנו לעיל – התוספתא באה להסביר איך מגיעים לפרוצדורה של גה"ז. וזה – בכל מקרה, בין כשיש רוב בעד ובין כשיש דעת כולם בעד. ולר"ן, הלימוד מהפסוקים הוא פשוט – תמיד צריך שיהיה כמו בפסוקים. אך בדיעבד – כיון דהדין המקורי הוא בשלשה (וכמו שיטת ר"מ במשנה) – אם גמרו בג' מעוברת. וכוונת המשנה "ואם גמרו בג' מעוברת" היא בדיעבד. ואני לא יודע אם זה דוקא כשכל השלשה הסכימו או גם כשהיה רוב בעד. וכן לא ידוע לי מה הדין אם גמרו בחמשה בדיעבד.

היד רמ"ה לומד שרק צריך גה"ז אם היה מחלוקת בין השלשה והיה רוב בעד. אך אם כל השלשה הסכימו לעבר – מעברים בשלשה לכתחילה. וזהו כוונת המשנה "ואם גמרו בג' מעוברת". ואני לא יודע מה הדין אם כל החמשה הסכימו. ואם היה רוב של שנים ועברוה – אפילו בדיעבד לא מעוברת. דליד רמ"ה לא כתוב במשנה שאם בדיעבד עברוה בשלשה במקום שצריך גה"ז שמעוברת. וא"כ, ליד רמ"ה הלימוד מהפסוקים הוא שבמקרה שיש מחלוקת בתחילה צריך גה"ז. וצריך להבין איך רואים בפסוקים שמדובר דוקא במקרה שהיה מחלוקת בתחילה? וליד רמ"ה הלשון של התוספתא מסתדרת יפה. דכמו שאמרנו, התוספתא באה להסביר את הציור בו מגיעים לפרוצדורה של גה"ז. ולשיטתו זה רק במקרה שהיו שנים בעד ואחד נגד. אך עדיין צריך להבין למה פירטו גם שכשיש רוב נגד שבטלו האחרים ברוב?

היד רמ"ה מסביר את קושית הגמ' "כיצד" בצורה מוזרה. לשונו הוא – "מאחר שנושאיין ונותנין בחמשה וגומרין בשבעה, למה מתחילין בשלשה?". הוא מקשה

ש"מתחילין בשלשה" לא מובן. והוא תולה את האי הבנה במו"מ בחמשה ובגמר דין בשבעה. וצריך להבין מה בדיוק מפריע לו.

הרמב"ם – הרמב"ם בפירוש המשניות מביא את התוספתא. וכמו שכבר הערנו בגמ', הרמב"ם ג"כ לא מסביר את המילים "ואם גמרו בג' מעוברת". ויש שני נקודות מענינות ברמב"ם כאן: א) בחמשה הרמב"ם רק מביא את הצד של שלשה בעד ושנים נגד. ולא את הצד ההפוך. (ודאי יש טעות בלשון הרמב"ם כאן. דכתוב שבשנים בעד ושלשה נגד מוסיפים שנים. וודאי שבציוור זה בטלו שנים במיעוטן ולא מוסיפים. ולכן הפכתי את דבריו. וכמו"כ יכול להיות שחסרה שורה. וא"כ לא קשה מיד). ב) הרמב"ם אומר שכשהגיעו לשבעה, אם יש ארבעה בעד – מעברים. ונ"ל שזה ראיה נגד "הפירוש" על הרמב"ם בהלכות קידוש החדש פ"ד ה"י שמסביר בשיטת הרמב"ם שהסיבה שמוסיפים שנים. הוא משום שהוי כדיני נפשות לחובה, וצריך רוב של שנים ולכן אם יש רוב של אחד לטובת העיבור א"א לעבר. ולפי דבריו – בשבעה צריך רוב של שלשה (דאין מציאות רוב של שנים במספר אי זוגי) ולא מספיק ארבעה בעד. דבשאר דיני נפשות אם היו 36 מחייבים 35 מזכין ודנו אלו נגד אלו ואף אחד לא שינה את דעתו – פטור [מב].

בהל' סנהדרין פ"ה ה"ז כותב הרמב"ם "עיבור השנה בשבעה". הנו"כ במקום מסבירים שהכוונה לגה"ז, וכל אחד מסביר בצורה שונה מדוע הרמב"ם כתב בצורה זו. אך נ"ל שאפשר לדיוק מזה שלרמב"ם צריך תמיד, לפחות לכתחילה, להגיע לגה"ז. ואפי' אם הסכימו כל השלשה לעבר מוביפים עד 7. ולא כיד רמ"ה.

בהל' קידוש החדש פ"ד ה"ט וה"י הרמב"ם מסביר את כל התהליך. וצריך להעיר שהרמב"ם לא כותב רק את האופן בו מגיעים לגה"ז. דהרמב"ם לא בא לפרש את דברי רשב"ג אלא הוא בא לסכם הלכה למעשה. ולכן הוא צריך לכלול את כל האפשרויות. וכך הוא אומר: 2 אומרים לא נשב ולא נראה ואחד אומר נשב ונראה – בטל יחיד במיעוטו. 2 בעד ואחד נגד – מוסיפין שנים ונושאים ונותנין. 2 אומרים שצריך עיבור ו-3 נגד – בטלו שנים במיעוטן. 3 בעד ו-2 נגד – מוסיפין שנים ונושאים ונותנין וגומרין בשבעה. [הרמב"ם כותב שיש מו"מ בשבעה – דבר שלא ראינו בר הראשונים] והוא ממשיך "אם גמרו כולם לעבר או שלא לעבר עושין כמו שגמרו ואם נחלקו הולכים אחר הרוב בין לעבר בין שלא לעבר". כשהוא אומר "גמרו כולם" נ"ל שהכוונה לכל השבעה. דאין הכוונה לשלשה שהסכימו בהתחלה – דעל זה הוא ידבר בהמשך. וא"כ צריך להבין את אריכות הלשון פה שמבדיל בין הסכמת כולם להסכמת רוב.

והרמב"ם מסיים – "ואם גמרו בשלשה לעבר הרי זו מעוברת". וע"פ מה שכתבתי בדבריו בהלכות סנהדרין נ"ל שהכוונה כאן לבדיעבד. וא"כ, כשהרמב"ם כתב בתחילה שבשנים בעד ואחד נגד מוסיפים שניים, צריך לומר דה"ה אם הסכימו כולם. וכתב רוב, וה"ה לכולם. אך אני מוכרח לציין שזה לא כ"כ משמע מדבריו.